

ELS ARGONAUTES I LA PROTOFUNDACIÓ DE CÍZIC

Francesc J. Cuartero Iborra

Universitat Autònoma de Barcelona

Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana

francesc.cuartero@uab.cat

Recepció: 26/2/2009

Resum

Moltes colònies gregues, fundades entre els segles VIII i VI aC, creen, al voltant de llocs i cerimònies de culte, mites inserits en una història de fundació llegendària que situa l'establiment grec en els temps heroics. Una gran part d'aquests «mites de protofundació» s'inclou en cicles llegendaris de prestigi com el d'Hèracles, el viatge dels Argonautes i els Retorns, especialment el d'Ulisses. La fundació de Cízic, convertida en un episodi de l'empresa argonàutica per obra especialment d'historiadors locals, es pot recuperar parcialment a partir d'Apol·loni de Rodes i dels escolis al seu poema.

Paraules clau: Argonautes, «mites de protofundació», Cízic.

Abstract. *The Argonauts and the Proto-Foundation of Cyzicus*

Many Greek colonies, founded in the 8th-6th centuries BC, created, around cult places and ceremonies, myths which were inserted in a story of legendary foundation which places the establishment of the Greeks in heroic times. A large part of these «proto-foundation myths» are included in prestigious legendary cycles, as that of Heracles, the Voyage of the Argonauts, and the Returns, especially that of Odysseus. The foundation of Cyzicus, transformed into an episode of the Argonautic saga mainly by local historians, can be partially recovered from Apollonius Rhodius and the scholia on his poem.

Key words: Argonauts, «Proto-Foundation Myths», Cyzicus.

L'empresa colonitzadora dels grecs té com a conseqüència la fundació d'un gran nombre de nuclis de població que, al llarg dels segles VIII-VI aC, en dates sovint conegudes, assoliren la condició de πόλεις. La constitució d'una nova ciutat, en un territori allunyat de la metròpolis, amb una població indígena adés amical, adés hostil, moltes vegades en competència amb altres estats colonitzadors, comportava la institució de cultes divins i heroics, alguns dels quals eren importats de la ciutat metropolitana, d'altres, resultants de la *interpretatio graeca* de cultes indígenes. La majoria d'aquestes noves πόλεις creen, al voltant d'indrets i de cerimònies de culte, uns mites que responen a tipus i esquemes ben coneguts i que s'insereixen en un conjunt organitzat dins una història de fundació llegendària que fa remuntar la

presència grega en terres llunyanes a l'edat heroica. Aquestes històries, que tenen com a protagonistes herois, fundadors i epònims, solen incloure's en altres històries heroiques prestigioses de viatges i d'exilis. Entre les primeres, ocupen llocs d'elecció la saga d'Hèracles, l'heroi viatger i exiliat per excel·lència, l'empresa dels argonautes, els retorns dels herois aqueus des de Troia, especialment el d'Ulisses, l'heroi que viatja allèn els límits ponentals del món i retorna a la pàtria. Ell serà (al cantó d'altres protagonistes de Νόστοι, com Nèstor, Epeu, Filoctetes, Diomedes) l'heroi paradigmàtic dels establiments grecs d'Itàlia, Sicília i les Pitecuses¹. Hèracles i el doble viatge argonàutic acolliran algunes fundacions gregues del Pontos Euxí. Historiadors nascuts o actius a les regions pòntiques i a les ciutats jònies es revelen transmissors, i en gran mesura reguladors, de les històries mítiques de fundació que designem amb el terme de *profundació*.

Per a Cízic, la primera ciutat grega de la ribera meridional de la mar Negra un cop passat el freu dels Dardanels, les dades que posseïm sobre la seva llegenda heroica, adés complementàries, adés contradictòries, sembla que procedeixen en gran mesura de tres historiadors cizicesos: majorment Deí(l)oc, de qui són dubtosos tant la forma del nom com la data, però que hom sol situar a cavall dels segles v i iv aC; i també Neantes i un tal Diògenes, ambdós del segle III. Tots tres foren utilitzats per a l'episodi de Cízic, en el poema d'Apol·loni de Rodes (I 936-1152).

Les pàgines que segueixen pretenen ser un punt de partença i una incitació a l'estudi de llegendes de profundació de les colònies gregues de la mar Negra.

Cízic² és una ciutat de Mísia, de la regió designada a l'antiguitat com *Phrygia minor*, a la riba meridional, asiàtica, de la Propòntida (mar de Màrmara). Va ser construïda a l'estret istme que uneix a la terra ferma la península d'Arctonnès (en turc, Kapu Dağ, Kapidagi Yarimadasi). Els antics pretenien que, en altre temps, havia estat una illa que els colons uniren al continent mitjançant un istme artificial. La ciutat va ser fundada pels milesis, datada per la *Crònica* d'Eusebi en la 26a olimpíada, és a dir entre els anys 676 i 673 aC. La situació geogràfica i l'excel·lència dels seus ports van fer de Cízic una pròspera ciutat comercial: les monedes d'or de la seca local (Κυζιτηνοί) van circular per tot el Mediterrani oriental fins a l'època de Filip, el pare d'Alexandre. Durant la Guerra del Peloponnès (431-404 aC), la ciutat es va arrencar adés amb un bàndol, adés amb l'altre, i, des de la Pau d'Antàlcidas (387 aC), va formar part del paquet de ciutats que van passar sota el control persa. Durant l'època hel·lenística, es troba dins l'òrbita de Pèrgam i, des del segle II aC, inicia relacions estretes amb Roma, que li dona ajuda en la guerra contra Mitridates.

1. Vegeu I. MALKIN, *The Returns of Odysseus*, Berkeley-Los Àngeles, 1998. El mateix autor, a *Religion and Colonization in Ancient Greece* (Leiden, 1987), hi exposa idees bàsiques, i fecundes, sobre les relacions entre la religió i la propaganda dèlfiques i el procés d'establiment de colònies gregues.
2. Vegeu R. DE RUSTAFJAEEL, «Cyzicus», *JHS* 22 (1902), 179-184; F. W. HASLUCK i A. E. HENDERSON, «On the Topography of Cyzicus», *JHS* 24 (1904), 135-143; E. FITCH, «Apollonius Rhodius on Cyzicus», *AJPh* 1 (1912), 43-56; É. DELAGE, *La géographie dans les Argonautiques d'Apollonios de Rhodes*, Bordeus, 1930, 92-113; F. VIAN i É. DELAGE, *Apollonios de Rhodes. Argonautiques*, París, 1974, I, p. 94-104, 261-266.

L'episodi de Cízic, un dels més rics en temes etiològics de l'aventura argonàutica, és també un dels més ben dissenyats, construïts i realitzats per Apol·loni de Rodes, que és la font de la versió retòrica de Valeri Flac (II 634-III 458), de les *Argonàutiques Òrfiques* (484-628) i encara de la ressenya, rònega i omissiva, del Pseudo-Apol·lodor³. La narració d'Apol·loni sobre la doble escala a Cízic, molt ben estructurada, es divideix en set parts d'extensió diferent: descripció de la península i dels seus habitants (I 936-952); ofrena de l'ancorell (953-960); acollida dels argonautes per Cízic i sacrifici a Apol·lo Ecbasi (961-984); combat amb els Fills de la Terra (985-1011); partença i retorn dels argonautes i combat nocturn (1012-1052); funerals de Cízic i suïcidi de la seva esposa (1053-1077) i auguris de Mopsos i sacrificis a Rea (1078-1152).

Després de l'estada a Lemnos (I 609-909), els argonautes han passat per l'illa de Samotràcia, on han estat iniciats en els misteris dels Cabirs, protectors dels navegants (I 910-921). Poc després, havent trobat un vent favorable a l'alçada del Quersonnès Traci, penetren al llarg canal d'Hel·lespont, els Dardanel (en turc, Çanakkale Boğazi), i surten a la Propòntida, la mar de Màrmara (I 922-935). El poeta no sembla que s'hagi inquietat gaire pel trajecte d'unes seixanta milles marines abans de passar enllà de les boques de l'Esep, que marquen la frontera entre la Mísia i la Frígia, i arribar a una «illa abrupta» (936 αἰπεῖα [...] νῆσος), en realitat, una península (Kapıdağı) muntanyosa, l'Illa dels Óssos, Ἰασκίωννησος, que havia de donar nom a la vila grega d'Ἰασκίονη, l'actual Erdek⁴. Apol·loni, com altres autors antics, es pren una certa llibertat en anomenar Muntanya dels Óssos (941 Ἰασκίων [...] ὄρος) la península sencera. Sabem, per Estrabó (XII 8, 11), que el Mont dels Óssos era la muntanya al peu de la qual hi havia la ciutat de Cízic (avui desapareguda, reduïda a un camp de ruïnes protegides) i, al seu torn, dominada pel mont Díndim:

Hi ha una illa a la Propòntida unida a terra ferma per dos ponts; l'illa, molt fèrtil, té un perímetre de cinc-cents estadis. Hi ha una ciutat homònima vora els dos ponts, amb dos ports tancats i capacitat per atracar-hi més de dos-cents vaixells; una part de la ciutat és a la plana, l'altra, cap a la muntanya. Aquesta s'anomena Muntanya dels Óssos. La domina una altra muntanya, el Díndim, amb un sol cim (μνοφρέξ),

3. *Bibl.* I 9, 18 [116]: «Havent salpat de Lemnos, fan escala al país dels dolíons, on regnava Cízic. Aquest els rebé amicalment. Però, havent salpat d'allí a la nit, s'encontroren amb vents contraris i, sense ells saber-ho, tornen a abordar al país dels dolíons. Aquests es van creure que es tractava d'un exèrcit pelag (car es trobaven en estat de guerra permanent amb els pelagsgs) i entaularen un combat de nit, sense reconèixer-se l'un bàndol a l'altre. Els argonautes en van matar molts, entre ells Cízic, i quan, l'endemà, s'adonaren del que havia passat, esclataren en laments, es raparen els cabells i enterraren Cízic amb magnificència». El mitògraf omet parts importants de la seqüència mitopoètica, com són el combat contra els Fills de la Terra, les successives ofrenes, la pujada al Díndim i la profecia de Mopsos. El breu capítol d'Higí (*F.* 16) segueix una font diferent, almenys en part, car Jàson, un cop enllestits els funerals i l'enterrament de Cízic, posa els seus dominis en mans dels fills d'aquest («sepulturae eum tradidit atque filiis regnum tradidit»), mentre que en les *Argonautica* d'Apol·loni, Cízic mor encara novençà i sense descendència.
4. *Ps. Scyl.* 94: «Després de Mísia hi ha el país de Frígia i les ciutats gregues següents: Mírlea, el riu Ríndac i, a continuació d'aquest, l'illa de Bèsbic, i la ciutat de Plàcia, i a l'istme Cízic, tancant l'istme, i part deçà de l'istme, Àrtace».

on es troba el santuari de Dindimene, la Mare dels déus, fundació dels argonautes (Ἰδρυμα τῶν Ἀργοναυτῶν).

Com sigui, Muntanya dels Óssos i Illa dels Óssos sembla que han estat designacions alternants i quasi sinònimes⁵. D'altra banda, la confusió entre la ciutat i el massís muntanyós que ocupa el centre de la península, que alguns veien com una illa unida al continent per un istme artificial es troba en la breu ressenya de Plini el Vell, *HN* V 142:

Més enllà, Alexandre (*sc.* el Gran) va unir al continent una illa on hi ha una ciutat de milesis (*i. e.* fundació milèsia), Cízic, abans anomenada Arctonnès, Doliònida i Dindímida, per tal com la domina el mont Díndím.

Apol·loni pot haver conegut la doble versió i haver utilitzat el terme νῆσος en sentit ambigu (cf. Πελοπόννησος, Πέλοπος νῆσος). La discussió continuà en temps moderns, fins que una inscripció publicada en els últims anys del segle XIX demostrà que Cízic era una península unida al continent per un istme al centre del qual s'estenia una maresma o albufera. En el segle IV aC, els cizicencs van unir aquest maresme al mar mitjançant un sistema de canals encreuats. És potser per això que la península tenia l'aspecte d'una illa unida artificialment a terra ferma.

La ciutat i el seu territori disposava de ports ben aprofitats, dos a cada cantó de l'istme (v. 940 ἐν δέ οἱ ἀκταῖ | ἀμφύδυμοι), com bé van entendre els antics comentaristes⁷. Tots quatre tindran el seu lloc en la narració d'Apol·loni: Καλὸς λιμῆν, Χυτὸς λιμῆν, Ἰερὴ πέτρα i Λιμῆν θρηῖκιος.

La península, prossegueix Apol·loni (I 942-946), és habitada pels feréstecs i monstruosos Γηγενέες, dotats de tres parells de braços i per la resta en tot semblants als Hecatonquirs del poema hesiòdic (*Th.* 147-153), fills partenogenètics de Gea. Aquests Fills de la Terra anatólics formen part de la mitologia local creada *ad hoc*, de la qual deuen haver estat manlevats per Apol·loni a través dels historiadors de la regió. En el mite, els Fills de la Terra no representen exactament cap població indígena, sinó els aspectes salvatges, majorment físics, que el colonitzador ha de dominar i/o eliminar.

L'istme i la plana que s'estén al continent els habiten els dolíons. Aquest sembla haver estat el parer comú a l'època hel·lenística, tot i que el primer testimo-

5. Cf. PLIN. *HN* V 142; St. Byz. s. vv. Ἄρκτων νῆσος, Κύζικος. Els comentaristes antics donaven diferents explicacions del nom que resum sch. Ap. Rh. I 936-949a (que, a voltes, no sembla que hagi comprès bé els seus *exemplaria*): «A l'esmentada Propòntida hi ha una illa que posteriorment esdevingué una península i comprengué un istme. Car tota terra que es projecta en la mar rep el nom d'istme. Vora la península hi ha [παράκειται] la Muntanya dels Óssos, designació adient, car contenen que les dides de Zeus que hi vivien es van transformar en ósses; o perquè l'indret és ple de feres i va rebre el nom per l'ós salvatge; o per l'elevació de la muntanya, perquè semblava ésser prop de les constel·lacions anomenades les Osses». Es tracta d'explicacions mítiques (quasi) totes de caràcter local, creades *ad hoc* i no mútuament excloents.

6. TH. REINACH, «Île ou presque île», *REG*, 7 (1894), 46 s.

7. Sch. Ap. Rh. I 936-949I: ἀμφίδυμοι δέ, ὅτι ὁ τῆς Κυζικίου λιμῆν δισῶς εἰσοδὸς ἔξ ἐκατέρου μέρους ἔχει.

niatge pot ser tan antic com Hecateu de Milet, a final del segle VI (fr. 219 Fowler), si la tradició que el cita és digna de crèdit⁸. Hom va dotar els dolfons de llur corresponent heroi epònim, només testimoniats en uns versos elegíacs d'Alexandre d'Etòlia (fr. 6 Powell):

οἱ καὶ ἐπ' Ἀσκανίων δόματ' ἔχουσι ῥοῶν
λίμνης Ἀσκανίης ἐπὶ χεῖλεσιν, ἔνθα Δολίων
υἱὸς Σειληνοῦ νάσσατο καὶ Μελίης

Els qui tenen llurs cases junt al curs de l'Ascani, a les vores de la llacuna Ascànica, on visqué Dolíon, el fill de Silè i de Mèlia.

Silè és insòlit com a pare d'un heroi epònim, però Mèlia és un nom d'oceànida mare de diferents herois primigenis⁹. L'fill, Dolíon, representa l'element primordial, ctònic, en el mite de Cízic i la seva contrada.

Cízic, que regna sobre els dolfons del país, té com a pares un tessali, Eneu, i Enete, filla d'Eusor (v. 948-950 ἐν δ' ἥρωσ Αἰνήϊος υἱὸς ἄνασσε | Κύζικος, ὃν κούρη διὸυ τέκεν Εὐσώροιο | Αἰνήϊτη). Eneu (Αἰνεύς) és epònim de la ciutat d'Enea, a la Calcídica, germà de Làpites, epònim del poble làpita, i nét del riu Peneu¹⁰. Segons els comentaris *ad locum*, havia vingut de Tessàlia a establir-se a la costa de l'Hel-lespont¹¹; allí havia pres per muller una princesa tràcia, Enete, filla d'Eusor i germana d'Acamant, un dels capitans tracs que havien de militar a Troia com a aliats de Príam¹². No sabem res més d'aquests personatges, ja que els escolis, a Homer com a Apol·loni, es limiten a posar en prosa allò que els poetes diuen en vers: són poca cosa més que *nomina nihilo*. El que més importa és que Cízic, heroi epònim, és fill d'un grec, d'un tessali sense remissió a cap realitat històrica, sinó perquè és tessali l'estrat més vetust i més prestigiós de les nissagues mítiques gregues. Quant a la mare, és una tràcia de l'Hel-lespont, personatge altrament buit, fabricat a partir de noms extrets del *Catàleg* homèric, com reconeix l'escoliaista¹³. Ens trobem, doncs, amb un motiu comú a un bon nombre de mites de fundació: el rei heroi epònim fill de grec immigrant i de nissaga prestigiosa i d'una princesa del país d'acollença.

L'atrada i el primer fet dels argonautes són descrits a I 953-960:

8. St. Byz., p. 235, 8 s. Meinecke: Δολιόνες, οἱ τὴν Κύζικον οἰκοῦντες, οὓς Δολιέας εἶπεν Ἐκαταῖος, λέγονται καὶ Δολιόνιοι, καὶ θηλυκῶς Δολιονία.
9. Els més importants, Egialeu i Foroneu: vegeu Ps.-Apollod. II 1, 1.
10. Sch. Ap. Rh. II 936-949p; sch. II. I 266-268. Segons Conó (*Narr.* 41), Cízic és igualment tessali, fill d'Apol·lo i rei dels pelags.
11. Sch. Ap. Rh. II 936-949p: Κυζίκου πατὴρ Αἰνεύς, Ἀπόλλωνος παῖς καὶ Στύλβης [...] ὄθεν καὶ πόλις ὠνόμαστα. [...] μητρὸς δὲ Εὐανθείας. μετέστη δὲ ἐκ θεσσαλίας καὶ ᾤκησε περὶ τὸν Ἑλλησποντον.
12. Sch. Ap. Rh. II 936-949q: ὅτι Αἰνεύς θετταλὸς ὢν τὸ γένος ᾤκησεν ἐν Ἑλλησπόντῳ. γήμας δὲ Εὐσώρου βασιλέως τῶν θρακῶν Αἰνήτην, γεννᾷ Κύζικον, ἀφ' οὗ ἡ πόλις. Εὐσώρου δὲ υἱὸς Ἀκάμας, ὃν Ὅμηρος ἐν τῇ βοιωτίᾳ ἠγεῖσθαι θρακῶν ἅμα τῷ Πειρῷ φησίν.
13. Cf. II. II, 844 s.; VI, 5-8.

Allí va abordar *Argo*, empesa pels vents de Tràcia; Bellport va acollir-la en la seva correguda. Allí també van desfermar la pedra, massa petita, que els feia d'ancorell i, per consell de Tifis, van deixar-la al peu d'una font, la Font Artàcia; i van prendre'n una altra, una que els convenia, pesant. Quant a la primera, segons vaticinis de l'Arquer, els jonis Neleides, més endavant van erigir-la, consagrada com era llei (ἡ θέμις ἦεν), en el temple d'Atena Jasònia.

El mite etiològic era també tractat en un dels capítols dels *Aetia* de Cal·límac, del qual s'ha conservat el primer vers (fr. 108 Pf.): Ἄργω καὶ σέ, Πάνορμε, κα[τ]έδροαμε καὶ τεὸν ὕδωρ («*Argo* també t'abordà a tu, Panorm, i a la teva aigua»). La *Diegesi* confirma i completa la narració d'Apol·loni:

Diu que els argonautes, havent desembarcat a Cízic per fer aiguada, van deixar allà la pedra que feien servir com a àncora, ja que era massa lleugera (després la van consagrar a Atena), i en van prendre una altra de més pesant (I, p. 111, Pfeiffer).

Ha estat discutit, des de l'antiguitat, si καλὸς ... Λιμὴν en el text d'Apol·loni s'ha d'entendre com un sintagma adjectiu + substantiu, és a dir «un bon port», o com un nom propi, «Bellport». S'imposa, en primer lloc, la comparació amb un vers homèric sense cap dubte evocat pel nostre poeta: és el que inicia la descripció que Nausícaa fa de la ciutat dels feacis al naufrag Ulisses: ὑψηλός, καλὸς δὲ λιμὴν ἐκάτερθε πόλῃος (*Od.* VI, 263). D'altra banda, Panorm, el nom que Cal·límac dóna al port on els argonautes arriben, és l'actual Bendirma, una localitat voramar, a l'est de la península de Cízic. Cal defugir una lectura *facilior* del text: que els argonautes arribessin a «un bell port», el nom del qual Apol·loni no dóna (contra la seva habitud), però sí Cal·límac. Crec que s'ha de veure en el text dels *Argonautica* un bon exemple d'*imitatio cum uariatione*, un dels procediments característics de la poesia hel·lenística i especialment car al poeta de Rodes. Καλὸς δὲ λιμὴν s'ha d'entendre com un nom propi, Bellport, precisament perquè fa una clara referència al vers homèric, la frase del qual ocupa una posició idèntica (T-P). Els textos d'Apol·loni i de Cal·límac no són incompatibles: Καλὸς λιμὴν és un nom elogiós del port, com ho és Πάνορμος («Atraca-Tot»), un port on, segons les nostres notícies, podien cercar abric vuit vaixells¹⁴. Bellport i Panorm deuen ser topònims alternants per a una mateixa realitat geogràfica.

Apol·loni i Cal·límac coincideixen a afirmar que els argonautes van ofrenar la pedra en una font de l'illot d'Àrtace, que servia de protecció al port¹⁵. Més tard, els «jonis Nelides», és a dir, els colonitzadors milesis, la consagren en un santuari d'Atena, que el poeta, i sens dubte també la creença local, vinculaven a la presència de Jàson.

14. A part de la Panorm siciliana, la més important, n'hi havia una altra a la Cirenaica.

15. Call., fr. 109 Pf. *ap. sch. Ap. Rh.* I 955-960c Ἀρτακία κρήνη περὶ Κύζικον, ἧς καὶ Ἀλκαῖος (fr. 440 Voigt) μένεται καὶ Καλλιμαχος, ὅτι τῆς Δολιωνίας ἐστίν. Sobre la vila i l'illot d'Àrtace, vegeu Timosth. *ap. St. Byz.* s. v. Ἀρτάκη; Scylax 94; Str. XII 8, 11.

La pedra va ser després traslladada al pritaneu, però potser posseïa qualitats màgiques, o almenys això pretén explicar la notícia transmesa per Plini (*NH NH XXXVI 99*):

En aquesta mateixa ciutat (= Cízic) hi ha una pedra anomenada «la Fugitiva» (*lapis fugitivus appellatus*). Com que sovint s'escapava del pritaneu (així s'anomena el lloc), la van fermar amb plom (*saepe profugum vinxere plumbo*).

La pedra ancorell és, sens dubte, una d'aqueixes pedres anicòniques de gran antiguitat que protagonitza un exemple més del tema ben conegut de l'objecte sagrat sovint escàpol que els fidels han de fermar amb cadenes, amb cordes de joncs o per qualsevol altre mitjà. El seu origen és sempre extraordinari: pot fins i tot ser una pedra meteorítica venerada des de la prehistòria. Els colons grecs se l'apropien, la traslladen a un santuari i la consagren a la seva pròpia divinitat, una Atena Jasònia altrament no testimoniada, encara que molt probablement relacionada amb Apol·lo Jasoni, de qui hom parlarà més endavant. L'hel·lenització de l'objecte sagrat local es perfà amb la integració en la llegenda argonàutica, prestigiosa i panhel·lènica.

Cízic i el seu poble acullen favorablement els nouvinguts i, assabentats de llurs llinatges i del propòsit de llur viatge, els convida a amarrar la nau al port de la ciutat. Els argonautes erigeixen un altar a Apol·lo Ecbasi i ofereixen sacrificis amb els mitjans fornits pels dolions, en obediència a un vaticini. Cízic, casat de nou amb la bella Clite, els informa sobre les ciutats veïnes (I 961-984).

L'acollida amical dels argonautes no és un simple motiu manllevat a la tradició èpica, car formava part de la llegenda local, com sabem per un fragment de Deíoc (fr. 4 Fowler)¹⁶, com ho era l'erecció de l'altar d'Apol·lo Ecbasi, que l'historiador designa amb l'epiclesi de Jasoni (fr. 5 Fowler) i Sòcrates (d'Argos?, *FHG* fr. 15a) com Cízic¹⁷. Les tres denominacions poden haver coexistit. Els argonautes, abans de salpar de Pàgases, havien construït un altar a Apol·lo Acteu i Embasi, és a dir, de la Riba i de l'embarcament (I 403 s.), que Cal·límac coneix (fr. 18, 12 s. Pfeiffer), i així l'apel·latiu advocatori ἐκβάσιος «del desembarcament» pot haver estat una innovació poètica per raó de simetria. Com sigui, Apol·loni segueix la tradició local que atribueix als argonautes la dedicació de l'altar d'Apol·lo a Cízic, com ho havia fet amb el de Pàgases; i l'epiclesi d'Apol·lo Jasoni, paral·lela a la de l'esmentada Atena Jasònia, revela l'interès per vincular els indrets de culte de la ciutat a la saga argonàutica.

Cízic, a penes sortit de l'adolescència (v. 972), és casat de nou amb Clite, filla de Mèrops de Percote, també pertanyent a la historiografia llegendaria local, segons

16. Sch. Ap. Rh. I 961-963: τοὺς δ' ἄμυδις Δηῖος τοὺς μὲν Δολίονας οὐκ ὀνομάζει, τὸν δὲ Κύζικόν φησι πυθόμενον τὴν τῶν ἄριστέων γενεάν ξενίσαι. No és clar per què, segons l'escoliaista, l'historiador no fa esment dels dolions. Potser Cízic, en la seva versió, viu solitari en aquell indret de la costa de l'Hel·lespont, a la manera de Fineu (II 178 s.)?

17. Sch. Ap. Rh. I 966 Δηῖος δὲ τὸ ἱερόν οὐκ Ἐκβασίου Ἀπόλλωνός φησιν εἶναι, ἀλλ' Ἰασονίου Ἀπόλλωνος, Σωκράτης δὲ ἐν Ἐπικλήσει Κυζικηνοῦ Ἀπόλλωνος.

testimoniatge de Deíoc (fr. 6) i d'Èfor (*FGrHist* 70F184). Mèrops és endevinaire, rei de Percote, ciutat de la part asiàtica de l'Hel·lespont, i pare d' Arisbe, epònima d'una altra ciutat però sobretot primera esposa de Príam¹⁸, i de dos combatents de la Tròada (*Il.* II 828-832). Així, la invenció del personatge de Clite té la doble funció d'unir el grec Cízic amb una princesa de la terra i, al mateix temps, de relacionar l'epònim local amb el Cicle Troià¹⁹.

L'endemà, els argonautes deixen llur ancoratge provisional, el Καλὸς λιμὴν, pel més segur del Χυτὸς λιμὴν, al fons de la badia. Mentre que els uns fan la maniobra, la resta puja el mont Díndim. És l'ocasió d'un nou *àition* només al·ludit, lamentablement: la Ἰησονίη ὁδός, la «Sendera de Jàson», de la qual no es torna a parlar, però que molt probablement designava la *uia sacra* dels qui pujaven la muntanya per retre honor a la deessa de Díndim. Mentrestant, els Γηγενεῖς llancen roques amb intenció d'obstruir la bocana del port, però els herois, comandats per Hèracles, els presenten combat que acaba amb l'extermini dels Fills de la Terra (I 985-1011).

El Χυτὸς λιμὴν és un port artificial, una escullera²⁰, que les llegendes locals relacionen amb els Fills de la Terra, l'estatus dels quals era diferent en la versió de Deíoc. Així sch. Ap. Rh. I 987a: «El Χυτὸς, un port d'aquest nom a Cízic. Els pelags en van escometre la construcció (literalment: “es van emprendre a acumular-lo” [ἐπεχείρησαν [...] χῶσαι]), segons diu Deíoc (fr. 7a) per odi als tessalis que els havien envaït. Ell (= Apol·loni), però, afirma que va ser acumulat (κεχώσθη) pels Fills de la Terra». La notícia es completa amb un altre escoli a Apol·loni deficientment transmès: «Deíoc (fr. 7b) [...] que eren tessalis. Aquest afirma que els Fills de la Terra vivien del treball de llurs mans i que van deliberar d'atacar els argonautes pensant-se que eren pirates. Polignost, a *Sobre Cízic*²¹, diu que ells mateixos eren pirates»²². Els Fills de la Terra eren, en la versió seguida per Deíoc, els pobladors autòctons, «que es nodrien del treball de llurs mans» i es defensaven dels qui consideraven invasors.

Les dades mitogràfiques, parcials com són, permeten induir la circulació de dues versions sobre l'origen del Χυτὸς λιμὴν i, alhora, de les relacions entre els dos grups humans: per als uns, representats per Deíoc, l'escullera és una defensa dels «pelags», indígenes de Cízic, enfront dels tessalis, val a dir els argonautes; per altres, seguits per Apol·loni, els ocupants de l'emplaçament són els dolíons, que, de bell antuvi i per mitjà de llur rei Cízic, d'ascendència tessàlia, entaulen bones relacions amb els argonautes, llurs compatriotes, que els alliberaran de les molèsties que els causen els Fills de la Terra.

18. Apollod., *Bibl.* III 12, 5 [147].

19. Euforió, en el seu *Apol·lo* (fr. 4 s. CLUA), presentava Cízic casat no amb Clite, sinó amb Larisa, filla de Píastos, rei dels pelags. Després de la mort de Cízic en combat, Larisa no moria, ans se'n tornava amb el seu pare, el qual havia comès incest amb ella abans del casament. Vegeu Str. XIII 3, 4.

20. Et. M. Χυτὸ λιμῆνι.

21. Aquest és l'únic fragment atribuït a un Polignost, de qui no sabem res.

22. Sch. Ap. Rh. I 989-991: Δήμιχος [...] θετταλοὺς εἶναι. οὗτος δὲ Γηγενεῖς φησιν ἐγγειρογάστορος τοῖς Ἀργοναύταις ἐπιβουλεύσαι [δοκοῦντας ληστὰς εἶναι]. Πολύγνωστος δὲ ἐν τοῖς Περὶ Κυζικίου ληστὰς αὐτοὺς λέγει. La nota resulta confusa per la pèrdua de text. Crec que no és necessari incloure la frase entre claudàtors: els pelags habitants del país es pensen que els nouvinguts són pirates.

Un altre mite local, recollit per un erudit del país, Agàtocles de Cízic, seguidor de l'escola d'Aristarc, atribuïa la creació d'una illota propera a la costa, a Core, la filla de Demèter, que, en una versió epicòrica de la gigantomàquia, havia combatut, ajudada per Hèracles, a favor dels indígenes pelasgs contra els gegants prehumans. Amb les roques llançades per aquests, va crear l'illot de Bèsbic²³. D'altra banda, l'atribució d'acumulacions rocoses a la batalla dels déus contra els Gegants és un motiu usual d'etiologia geogràfica mítica, i en el cas present pot tenir relació amb la natura gegantina dels Fills de la Terra. És clar que Apol·loni ha volgut citar el passatge de l'*Odíssea* (X 119-124) on els vaixells d'Ulisses són atacats pels salvatges lestrígons, també d'aparença gegantina, que els tiren roques enormes des de dalt dels penya-segats que encerclen el port (v. 119 s.: *μυρίοι, οὐκ ἄνδρῃσιν ἔοικότες, ἀλλὰ Γίγαισιν. | οἷ ᾧ ἀπὸ πετρῶων ἀνδραχθῆσι χερμαδίοισι*). Prop de la ciutat dels lestrígons, hi ha la font Artàcia (v. 106 s.). La coincidència té dues explicacions possibles: o bé el nom Àrtace/Artàcia procedeix de l'epopeia homèrica, d'on, a mans dels colons grecs, designava una font de Cízic; o bé el nom era tradicional a la saga argonàutica en la seva fase arcaica, des de la qual va passar independentment a l'*Odíssea* i a l'imaginari dels colons de Cízic.

Els argonautes salpen del *Χυτὸς λιμὴν* i naveguen cap a llevant seguint la costa de Mísia, però una tempesta els fa tornar enrere i desembarcar en la foscor de la nit²⁴. S'hi introdueix l'*àition* de la Pedra Sagrada. Els dolfons, que pensen en un desembarcament d'enemics, i els argonautes, que ignoren que han tornat al punt de partença, entaulen un combat que fineix amb la mort de molts nobles dolfons, entre ells, llur rei, Cízic, sota la llança de Jàson (I 1012-1052).

La roca a la qual els argonautes amarren la nau en aquesta segona atracada i que per aquest motiu rep el nom de Sagrada (v. 1019 s. *Ἰερὴ δὲ φατίζεται ἡδ' ἔτι Πέτρῃ | ἧ πέρι πείσιματα νηὸς ἔπεσσύμενοι ἐβάλλοντο*) és, sens dubte, un altre cas d'adaptació d'un objecte sagrat local a la llegenda argonàutica. És per això que els comentaristes antics maldaren per justificar la denominació: la roca és sagrada per antífrasi, com a preludi d'un episodi dissortat²⁵.

23. St. Byz., s. v. βέσβικος: Illot proper a Cízic, segons Diògenes de Cízic (*FGrHist* 474F2) en el llibre primer, que diu, a propòsit de les set illes properes a la seva pàtria: «Proconnès, Febe, Halone, Frísia, Ofiüsa i Bèsbic, fecundes i feraces». «Agàtocles (*FGrHist* 472F2), en el llibre primer *Sobre Cízic*, afirma que es tracta d'una fundació (*κτίσις*) de Persèfone i que duu el nom d'un gegant. Car els gegants arrencaven fragments de la costa i els feien rodolar per la mar cercant d'obstruir la desembocadura del Ríndac. Però Core, lluitant en defensa de Cízic, va fer que les roques arrelessin i en va crear una illa que, pel nom d'un dels pelasgs que després la van colonitzar, es diu Bèsbic, i en la qual ella havia anorreat els gegants que restaven, amb l'ajuda d'Hèracles». Veg. Apollod., *Bibl.* I 6 1-2 [34-38]. Semblantment, a la guerra contra els Gegants, Posídot va liquidar Porfiríot tirant-li a sobre un tros arrencat a l'illa de Cos, amb la qual cosa creà l'illot de Nísiros [§ 38].
24. Com d'habitud, la borrasca que frustra els plans dels protagonistes és instrument d'un destí imprevisible i ineluctable. Fins a quin punt és part del mite local o és invent d'Apol·loni? Com sigui, viatgers del segle XIX i de començament del XX parlen sovint de violentes borrasques a la regió.
25. Sch. Ap. Rh. I 1019: *Ἰερὴ δὲ φατίζε<ται> κατ' εὐφημοσίον. τὰ γὰρ μεγάλα τῶν παθῶν εὐφήμως ἱερὰ καὶ καλὰ φάμεν, ὡς καὶ τὰς Ἰερηνῶν Εὐμενίδας καὶ τὴν λουμικὴν νόσον ἱερὰν, ὡς καὶ Καλλιμαχος* (fr 75, 14 Pf.) · *ᾠψυδόμενοι δ' ἱερὴν φημιζομεν*.

Del combat entre els argonautes i els dolíons existien no només variants de detall, com la que feia morir Cízic no a mans de Jàson, sinó dels Dioscurs²⁶, ans també pel que fa als motius i encara al moment del combat. Un preciós comentari²⁷ ens assabenta que Èfor de Cumes, el prolífic historiador del segle iv aC, feia dels dolíons l'antiga població pelasga foragitada de Tessàlia i de Magnèsia, que veia en els argonautes, majorment tessalis, llurs enemics. Apol·loni, que, seguint probablement Deíoc, havia convertit l'encontre hostil en acollida amistosa, introdueix després la segona, fatal arribada, que produïa les morts de Cízic i de dolíons notables.

El relat de la batalla ha estat compost, com calia esperar, a la vista de l'èpica homèrica segons els procediments de la *imitatio*, i en la nòmina dels dolíons caiguts, adaptats o creats *ad hoc*, hom hi ha volgut veure, sense cap necessitat, herois que eren objecte de cultes locals²⁸.

Segueixen el dol dels argonautes, els funerals de Cízic i el suïcidi de Clite (I 1053-1077).

El passatge conté un seguit d'αἴτια mítics. En primer lloc, uns jocs fúnebres celebrats al voltant del túmul de Cízic «a la plana del Prat» (v. 1061 ἄμ πεδίων Λειμμώνιον), de què parla Deíoc (fr. 9 = sch. Ap. Rh. *ad loc.*) i que un viatger de començament del segle xx creia que havia identificat amb les restes d'un túmul a la carretera entre Bandırma (Panorm) i Edincik. Com en altres casos, els grecs de Cízic poden haver instaurat un culte heroic local al voltant d'un túmul de l'edat del bronze²⁹.

El dol i la mort de Clite, l'esposa novençana de Cízic, dóna lloc a un doble *àition*. Clite es lleva la vida penjant-se, mort comuna entre les heroïnes suïcides, tret d'alguna *uirago* com Deianira. Les nimfes del país la ploren, i de llurs llàgrimes es forma la font que rep el nom de la jove i que és citada per Deíoc (fr. 8a-b) i, significativament per Neantes (*FGrHist* 84F11-12), un historiador cizicès pràcticament contemporani d'Apol·loni³⁰. La mort de Clite dóna pas al segon acte de l'*àition* (I 1070-1077):

Aquell va ser, per a les dones dolíones i per als homes, el dia més lamentable que mai els va arribar de part de Zeus. Ningú d'ells no tenia esma per tastar aliment;

26. Sch. Ap. Rh. I 1032: τὸν [δὲ] Κύζικον οἱ μὲν ὑπὸ Διοσκουδῶρων φαοῖν ἀνακαθεθῆναι, ἄλλοι δὲ ὑπὸ Ίάσονος.

27. Sch. Ap. Rh. I 1037-1038b: περὶ δὲ τῆς μάχης καὶ Δηίοχος (fr. 8a) ἱστορεῖ. περὶ δὲ τῆς τοῦ Κυζίκου ἀνακρέσεως καὶ τῆς ὄλης μάχης οὐ συμφωνεῖται. Ἐφορος (*FGrHist* 70F61) μὲν γάρ φησι τοὺς Δολίονας Πελασγούς ὄντας καὶ ἐχθροδῶς διακεμένους πρὸς τοὺς τὴν Θεσσαλίαν καὶ Μαγνησίαν κατοικοῦντας διὰ τὸ ἀπελασθῆναι ὑπ' αὐτῶν ἐπιθέσθαι αὐτοῖς, γράφων ἐν τῇ θ. ἡκολούθηκε δὲ Ἀπολλώνιος Δηίοχῳ. Καλλισθένης δὲ ἐν τῷ α τοῦ Περιπλου (*FGrHist* 124F6) κατ' ἐχθραν φησὶ τοὺς οἰκοῦντας τὴν Κύζικον ἐπιθέσθαι νυκτὸς τοῖς Ἀργοναύταις.

28. Ἄrtaces és un derivat poètic, no un epònim de l'illa d'Artace. És eloqüent sch. Ap. Rh. I 1040-1041: «Técles i Megabrontes: Apol·loni ha forjat aquests noms, no els ha manllevat de la història. Així el Tarreu». El Tarreu és Lucil·le o Lici de Tarres, a Creta occidental, un erudit del segle i dC de qui no sabem gairebé res, tret que va treballar en toponímia i paremiologia i que sembla que va escriure un comentari als *Argonautica*.

29. F. W. HASLUCK, *Cyzicus*, Cambridge, 1910.

30. Segons els *Argonautica Orphica*, 594-600, la font es formà de les llàgrimes de la mateixa Clite.

durant molt temps, d'angoixa, no es van recordar de la tasca del molí, ans subsistien de menges no posades al foc. Allí, avui encara, quan per a ells aboquen les libacions anyals, els jonis habitants de Cízic indefectiblement molen les coques al molí públic.

El suïcidi de Clite i el dolor del poble de Cízic, compartit amb els argonautes, formen un díptic d'un complex miticoritual. Clite, penjada d'un arbre i plorada per les dones dels dolions, és un exemple més del mite corresponent al ritu conegut com αἰώρα, que hom celebrava generalment consistent a penjar una nina d'un arbre, una adfabulació que es retroba en històries com les d'Erígone a l'Àtica, de Caril·la a Delfos i d'Àspalis a Ceos³¹. Hom discuteix el sentit dels αἰώρα. Tinguts generalment per propiciadors de la fertilitat amb ocasió de sequera o de carestia, hom tendeix actualment a considerar-los una seqüència d'un ritu femení de pas que representa la mort simbòlica a la vida de donzella i l'accés a la condició de dona núbil³². En el cas present, la complanta col·lectiva de les dones per la mort d'una heroïna en el «llindar» (és esposa novençana; fins i tot el matrimoni no s'ha celebrat encara, segons algunes fonts) i l'immediat naixement d'una font fan pensar en un ritu anual de pubertat. La celebració de la complanta coincidia amb un ritu anual de renovació consistent en dejú parcial, l'aturada del molí domèstic, l'extinció del foc, la substitució del pa per coques fetes amb farina del molí públic; tot plegat representa «retorn a la precultura», una interrupció temporal de la vida social, humana, que es reprendrà després de vessar libacions propiciatòries. Walter Burkert ha demostrat a bastament aquest sentit miticoritual per a l'episodi dels argonautes a Lemnos en el mateix poema d'Apol·loni (I 609-909)³³.

La complanta de Clite, ritu de pas prenupcial, i la renovació a través de l'abstinença temporal d'aliments cuits, celebrats probablement en una mateixa època de l'any, deuen representar sengles complexos miticoculturals importats i adaptats pels colons grecs i prestigiats per llur inseriment en la saga argonàutica.

Segueixen dotze dies de tempestes i de vents contraris que impedeixen els argonautes de salpar. A la darrera nit, un auguri els ordena de celebrar sacrificis a la Gran Mare Dindímia. Segueix la narració, que conté una sèrie d'*aetia* del culte de la deessa. Els argonautes salpen de Cízic (I 1078-1152).

La fundació del culte obeeix una ordre sobrenatural per mitjà d'un ocell augural, l'alció, que, en les hores properes a l'alba (v. 1082 πύματα λάρχος), les de les visions oníriques, s'ha acostat a l'*Argo*.

El vol de l'alció ja és suficient per anunciar el bon temps, ja siguin els «dies de l'alció», una mena d'estiuet de sant Martí, entre els dies setè anterior i setè posterior al solstici d'hivern, quan la femella fa la posta en els farallons marins,

31. La història d'Erígone era matèria d'un poema elegíac d'Eratòstenes de Cirene (frs. 22-27 Powell). Vegeu, a més, Apollod. *Bibl.* III 14, 7 [191 s.]; Hyg. *Fab.* 130. Per a Caril·la, Plut. *QGr* 12, 293b-f. Per a Àspalis, Ant. Lib. 13.

32. Vegeu l'excel·lent treball d'Eva CANTARELLA: «Dangling Virgins: Myth, Ritual and the Place of Women in Ancient Greece», *Poetics Today* 6 (1985) 91-101.

33. W. BURKERT, «Jason, Hypsipyle and New Fire of Lemnos», *CQ* 20 (1970), 1-16.

ja sigui al final d'una borrasca marina³⁴. La premonició era assequible a qualsevol marí o pagès, però Mopsos, endeví perfecte, posseeix (com Melamp) aptituds xamàniques i pot comprendre la veu dels ocells.

La deessa de Díndime, un avatar de la Gran Deessa Mare, el culte de la qual s'estén, des del neolític, per tota la conca mediterrània, disposa de denominacions diferents, com ara μήτηρ Σπυλῆνη, pel mont Sípil, a Lídia, i μήτηρ Ἰδαία, per la serralada de l'Ida, a la Tròada. És coneguda per tauletes de Cnossos i la seva identificació amb Rea és general, almenys des del segle vi. Al seu poder universal, que s'estén sobre la mar, la terra i el cel, com expressa el discurs de Mopsos (v. 1092-1102), uneix les facultats de senyora de la natura i de πόντια θηρῶν (v. 1042-1045)³⁵.

Els argonautes cuiten a complir les ordres de Mopsos: amollen les amarres de la Ἴερή πέτρον i se'n van a fondejar al θρηῖκιος λιμῆν, a la costa occidental de la península³⁶. Segueix una referència al paisatge que s'albira des de Cízic: a ponent, els turons dels macrieus, a llevant, «el riu Esep i la plana Nepea d'Adrastea». L'escoliaista ens informa que Cal·límac en feia esment a l'*Hècale* (fr. 299 Pfeiffer = 166 D'Alessio), mentre que als *Hypomnemata* deia que la plana pertanyia a Nèmesis (fr. 464 Pf.)³⁷. Tant Adrastea com Nèmesis són epiclisis de la deessa frígia, que, com la Mare de Díndim, recorre planes i muntanyes acompanyada dels Dàctils Ideus, com veurem tot seguit.

Un vellíssim cep de vinya trobat al camí és transformat per Argos en imatge de la deessa, que els argonautes erigeixen enmig d'un bosquet de roures, en el cim de la muntanya, juntament amb un altar fet de còdols. La imatge, un ξόανον, sembla haver estat coneguda per Euforió³⁸. Els argonautes ofereixen sacrificis a la deessa:

[...] i juntament amb ella, a Títius i Cil·lè, que són únics a rebre els noms de Guiadors del Destí i Assistents de la Mare de l'Ida entre els nombrosos Dàctils Cretesos de l'Ida, que una vegada la nimfa Anquíale féu brollar a la cova de Dicte agafant a dues mans la terra de l'Eaxos (I 1126-1131).

34. Cf. Sch. Ap. Rh. I 1085-1087b, que cita Pd. f. 62 Sn.-M. Vegeu també Alcm. 26 *PMG*; Ael. *NA* I 36; V 48.

35. Cf. Orph., *H.* XIV 9-11, i, sobretot, l'himne conservat en una inscripció (*IG* IV² 131) i atribuït, per raó del metre, a Telesil·la, la poetessa argiva del segle v aC (935 *PMG*); vegeu M. L. WEST, «Melica», *CQ* 20, 1970, 212-215.

36. L'escoliaista (I 1100) malda per donar una explicació del nom: proximitat de la Frígia bitúnia; o bé que els frígis havien habitat (ῥησαν, o fundat [ῥισσαν]) Cízic.

37. Sch. Ap. Rh. I 1116. L'escoliaista cita, a més sengles, testimoniatges de Dionisi de Milet (*FGrHist* 32F9) i d'Apol·lodor d'Atenes (*FGrHist* 244F175).

38. Fr. 135 CLUA = sch. Ap. Rh. I 1117-1119a: βρέτας δὲ τὸ βροτῶ ἔοικός. καὶ Εὐφορίων δὲ ἐκ τούτου κληθεῖς τὸ ξόανον τῆς μητροῦς τῶν θεῶν φησιν ἀμπέλινον εἶναι, διὰ τὸ τὴν ἀμπελον ἴσους ἱερῶν εἶναι τῆς Ῥέας. No està gaire testimoniada, que sapiguem, la relació entre Rea i la vinya, però Euforió, gran recercador de rareses, ha de saber què diu. Hom pot parlar més aviat de la similitud dels ritus orgiàstics de Rea-Cíbele-Mare dels déus amb els de Dionís. El *locus classicus* és Eur., *Bacch.* 78-82. L'alzina, però, és l'arbre sagrat de Rea (Apollod. 244F92).

Un comentari *ad locum* (sch. Ap. Rh. I 1126-1231a) s'ocupa de l'origen de Títias i Cil-lè:

Dels Dàctils anomenats Ideus, diu que ells van ser els primers pàdres de la Mare dels déus; segueix Meandri (*FGrHist* 491F3), el qual conta que els milisis, cada vegada que ofereixen sacrificis a Rea, sacrificuen primer Títias i Cil-lè. Aquests són, entre els Dàctils Ideus, els guiadors de destins pàdres de la Mare dels déus. Cal·lístrat, en el llibre II *Sobre Heraclea* (*FGrHist* 433F2), diu de Títias: «Títias, heroi local (ἥρωος ἐγγώριος), de qui uns diuen que és fill de Zeus, i altres que és fill del cimмери Mariandí; gràcies a ell, el poble prospera i continua avançant en la benestança; va ser deïficat (ἀπεθεώθη) pels mariandins. També Promàtidas (*FGrHist* 430F1), en *Sobre Heraclea*, parla de Titi, de qui era, i igualment Teòfanés (*FGrHist* 188F2). Que la nimfa va prendre terra de l'Eaxos i amb ella va fabricar els Dàctils Ideus, (Apol·loni) ho ha manllevat a Estesímbrot (*FGrHist* 107F12) [...] I com que se li van escórrer entre les mans (διεσσύρησαν), es van anomenar Dàctils³⁹.

Hom té dret d'interpretar que Títias i Cil-lè, importats pels colons milisis, van ser assimilats a dos pàdres locals de la Gran Mare de Díndim. En efecte, els mariandins són el poble fronterer dels cizicencs. Però també hom els va incloure en el col·legi dels Dàctils de l'Ida, els genis metal·lúrgics de nombre i orígens variables, semblants als Telquins, sovint relacionats en el culte amb la Gran Mare⁴⁰.

La cerimònia dels argonautes, *àition* del culte anyal que havia de celebrar-se per sempre (v. 138 ἔνθεν ἔσαιεί), és descrita amb detall: dansa armada acompanyada de crits i de cops de les espases contra els escuts, de clar sentit apotropaic (v. 136-138 ὡς κεν ἰωή | δύσφημος πλάζοιτο δι' ἠέρος ἦν ἔτι λαοί | κηδείη βασιλῆος ἀνέστενον), batre d'alduf i brams del ῥόμβος, inseparables del culte de la Mare en totes les seves manifestacions; un banquet i càntics en honor de la Gran Dea.

L'endemà, un cop acompanyats els ritus i llur programa de fundació, els herois es fan a la vela.

39. Les autoritats citades són historiadors de les regions de l'Egeu i de la costa sud del mar Negre: Meandri és un milisi contemporani d'Apol·loni; Promàtidas (segle IV) és heracleota; Teòfanés (I aC), milisi, i Estesímbrot (V aC), tasi.

40. Vegeu Pherecyd., fr. 47 i el comentari de J. PÀMIAS, *Ferècides d'Atenes. Històries*, Barcelona, 1998, 116 s. Sobre llur història mítica, hi ha l'himne epigràfic del segle IV aC, p. 171-173, Powell.